BY-NC-ND

ISSN 2029-2775 (online)
SOCIALINIS DARBAS
SOCIAL WORK
2020, 18(1), p. 80–97.

ARTIMOJE APLINKOJE ĮVYKUSIŲ SMURTINIŲ KONLFLIKTŲ MEDIACIJA: MEDIATORIŲ PATIRTIS

Arneta Klasinskaitė
Lietuvos probacijos tarnyba
Vilniaus regiono skyrius
L.Sapiegos g. 1, LT-10312 Vilnius
Elektroninis paštas: arneta.klasinskaite@probacija.lt

Doc. dr. Gražina Čiuladienė
Mykolo Romerio universitetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas: (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas: grazina.ciuladiene@mruni.eu

Pateikta 2020 m. kovo 24 d.
Parengta spausdinti 2020 m. gegužės 3 d.

DOI: 10.13165/SD-20-18-1-06

Anotacija

Daugelyje pasaulio valstybių mediacija taikoma sprendžiant žalos atlyginimo atvejus bei kitus nesunkius ir be smurto apraiškų atvejus. Lietuvoje laikomasi priešingos pozicijos: remiantis 2018 m. Lietuvos probacijos tarnybos duomenimis, į mediaciją buvo nukreipti 245 smurto artimoje aplinkoje atvejai. Lietuvos probacijos tarnybos pozicija yra grindžiama sėkminga 2014-2016 m. projektine veikla „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)" (Giedrytė-Mačiulienė, Venckevičienė, 2016). Tačiau smurtinių konfliktų mediacija ne projekto kontekste nebuvo tiriama. Ar probacijos tarnybų pareigūnai nukreipia tinkamus mediacijai atvejus? Ar pavyksta pasiekti susitarimų medijuojant artimoje aplinkoje įvykusius smurtinius konfliktus? Kokių iššūkių kyla juos medijuojant? Kokios pagalbos mediatoriams reikėtų siekiant didesnio efektyvumo? Turint omenyje šiuos probleminius klausimus inicijuotas tyrimas, kurio objektas – nusikaltėlio ir aukos mediacijos, vykdomos Lietuvos probacijos tarnyboje, ypatumai. Tyrimo tikslas – atskleisti mediatorių požiūrį į artimoje aplinkoje įvykusių smurtinių konfliktų mediaciją. Tyrimo klausimai: ar

© Mykolo Romerio universitetas, 2020
© Mykolas Romeris University, 2020

mediacija yra efektyvi priemonė sprendžiant smurtinius konfliktus? Kaip nusprendžiama apie smurtinio atvejo tinkamumą mediacijai? Kurios technikos yra pagalbios medijuojant būtent smurtinius konfliktus? Siekiant pažinti Lietuvoje praktikuojančių mediatorių požiūrį atliktas kokybinis tyrimas pasitelkus fokus grupės metodą. Tyrime dalyvavo 7 Lietuvos probacijos tarnyboje dirbantys mediatoriai.

Tyrimo metu išryškėjo skirtingi mediatorių požiūriai į mediacijos taikymą smurto artimoje aplinkoje atvejais: negatyvus, neutralus ir pozityvus. Informantų nuomone, smurtinių konfliktų mediacijos iššūkis sietinas su jos dalyvių specifiškumu: smurtautojas yra agresyvus, auka taip pat gali būti linkusi smurtauti, dalyviai stokoja komunikacinių gebėjimų, socialinių įgūdžių. Šie smurtinio konflikto dalyvių ypatumai o taip pat jų elgesys ((ne)pripažįsta problemą, (ne)nori apie ją kalbėtis dalyvaujant mediatoriui) yra kriterijai, kuriuos mediatoriai vertina prieš inicijuodami procesą. Mediatoriai teigė, kad realizuojant smurtinių konfliktų mediaciją labiausiai veiksmingos taktikos yra individualūs pokalbiai ir įtraukimas į procesą artimų žmonių (kas atitinka atkuriamojo teisingumo modelio sampratą). O patiems mediatoriams pataria taikyti ko-mediaciją arba refleksijas (pokalbis su kolega mediatoriumi, pokalbis su kolega psichologu, pokalbis apie efektyvumą su mediacijos šalimis), nes smurtinių konfliktų mediacija paprastai būna emocionali, jautri, ilga.

Tyrimo duomenys, atskleidžiantys mediatorių patirtį vedant smurtinių konfliktų mediaciją, tikėtina, bus naudingi visiems, susiduriantiems su smurtiniais konfliktais ir mediacija, nes teikia informacijos apie patį mediacijos procesą, atkreipia dėmesį į sunkumus, kylančius mediatoriams, pateikia tam tikrų įžvalgų/ patarimų, skatina mąstyti apie smurtinių konfliktų mediacijos tobulinimo galimybes.

***Reikšminiai žodžiai**: pažeidėjas, auka, mediacija.*

Įvadas

Daugelyje pasaulio valstybių mediacija taikoma sprendžiant žalos atlyginimo atvejus bei kitus nesunkius ir be smurto apraiškų atvejus (Kietytė, Matijaškaitė, Uscila, 2006). Lietuvoje laikomasi priešingos pozicijos: mediacija laikoma tinkama smurto artimoje aplinkoje atvejais. 2014-2016 m. vykdant „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ projektą smurto artimoje aplinkoje atvejai apėmė 34 proc. gaunamų atvejų dalį, 85 proc. smurtinių konfliktų buvo pasiekti susitarimai (Giedrytė-Mačiulienė, Venckevičienė, 2016). Procesas, inicijuotas projektine MIPT veikla, tęsiamas. Remiantis 2018 m. Lietuvos probacijos tarnybos duomenimis, į mediaciją buvo nukreipta 1016 atvejų: iš kurių 666 žalos atlyginimo, 245 smurto artimoje aplinkoje atvejai ir 105 kiti atvejai. Pažymėtina, kad probacijos tarnyboje žalos atlyginimas suprantamas kaip įpareigojimas atlyginti tiek turtinę, tiek neturtinę žalą, šalia to, nusikaltimas gali būti padarytas smurtiniu pagrindu, tačiau mediatorių sutarimu, jis yra įtraukiamas į žalos atlyginimo statistiką. Mediacija tarp nusikaltėlio ir aukos taikoma įvykus teismui ir pažeidėjui išgirdus sprendimą bei gavus tam tikrus teismo įpareigojimus.

Lietuvos probacijos tarnyboje atvejai gaunami pagal 2017 m. gruodžio 8 d. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus išleistą įsakymą Nr. V-532 „Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių" tvarką: Probacijos tarnybos pareigūnai nukreipia mediatoriui atvejį, kuris, jų manymu, yra tinkamas procesui; mediatorius bendraudamas su šalimis surenka pirminę informaciją apie atvejį; jei mediatorius nusprendžia, kad atvejis netinkamas mediacijos procesui, jis turi raštu informuoti šalį, o jei mediatorius nusprendžia, kad atvejis tinkamas mediacijai, jis organizuoja individualius susitikimus; susitikimų metu mediatorius primena šalims mediacijos proceso principus ir eigą, gauna žodinį arba rašytinį sutikimą dalyvauti procese.

Smurtas artimoje aplinkoje – Lietuvoje opi problema. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019), 2018 m. dėl smurto artimoje aplinkoje buvo užregistruoti 9 529 atvejai (17,8 proc. visų užregistruotų nusikaltimų). Smurto artimoje aplinkoje sąvoka Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo (2011) 2 str. 5 d. apibrėžiama kaip „veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą". Šiuo įstatymu įtvirtinta, kad smurtą naudojantį asmenį reikia nubausti, o smurtą patyrusiam asmeniui – padėti. Padėti nukentėjusiam numatoma teikiant teisinę (teismo įpareigojimai pažeidėjui gyventi skyriumi, nekontaktuoti su nukentėjusiuoju) ir psichologinę pagalbą. Smurtautojas atlieka bausmę Lietuvos probacijos tarnyboje (jo priežiūrą vykdo specialistai-pareigūnai), kurie prižiūri, kad būtų laikomasi visų prieš tai minėtų teismo paskirtų įpareigojimų (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2011). Probacijos tarnyba, organizuodama nusikaltėlio ir aukos mediaciją (angl. victim-offender), deda pastangas bendrai resocializacijai, kai suteikiama pagalba komunikuoti abiem smurto artimoje aplinkoje šalims, juolab kad po nusikaltimo įvykdymo asmenys ir toliau gyvena kartu arba nusprendę skirtis toliau bylinėjasi teisme. Nepašalinus nemalonių emocijų, neišanalizavus kylančių konfliktų ir neatradus konflikto priežasčių, smurtas artimoje aplinkoje gali kartotis.

Mediatorių oficialiai dirbančių su smurto artimoje aplinkoje atvejais tarp smurtautojo ir aukos nėra daug – Lietuvos probacijos tarnyboje dirba 8 (3 – Vilniuje, 2 – Kaune, po 1 – Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje). Kaip jie vertina smurtautojo ir aukos procesą? Kaip yra jam papildomai reingiami? Kokių kyla iššūkių ir ko reikia, kad juos galima būtų įveikti? Ar probacijos tarnybų pareigūnai nukreipia tinkamus mediacijai atvejus? Ar pavyksta pasiekti susitarimų medijuojant artimoje aplinkoje įvykusius smurtinius konfliktus? Kokių iššūkių kyla juos medijuojant? Kokios pagalbos mediatoriams reikėtų siekiant didesnio efektyvumo? Turint omenyje šiuos probleminius klausimus inicijuotas tyrimas, kurio objektas – nusikaltėlio ir aukos mediacijos, vykdomos Lietuvos probacijos tarnyboje, ypatumai. Tyrimo **tikslas** – atskleisti mediatorių požiūrį į artimoje aplinkoje įvykusių smurtinių konfliktų mediaciją. Tyrimo klausimai: ar mediacija yra efektyvi priemonė sprendžiant smurtinius konfliktus? Kaip nusprendžiama apie smurtinio atvejo tinkamumą mediacijai? Kurios technikos yra pagalbios medijuojant būtent smurtinius konfliktus? Tyrimas gali padėti efektyvinti Probacijos tarnybos veiklą, nukreiptą į smurtinių konfliktų

valdymą. Be to, jis reikšmingas ir mediatorius rengiančioms įstaigoms, siekiančioms parengti gerus specialistus.

Nors Lietuvoje mediacijai skiriama vis daugiau dėmesio, tyrimų nėra daug. Pažymėtina, jog daugiausiai šią temą nagrinėjo R.Uscila (2001, 2005, 2007), besirūpinantis mediacijos pritaikomumu Lietuvos penitencinėje sistemoje. 2014 m. buvo išleista knyga apie projektą „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“, 2016 m. projekto rezultatus apibūdino R. Giedrytė-Mačiulienė ir J. Venckevičienė (2016).

Užsienio mokslinkai daugiau nei du dešimtmečius tiria mediaciją (pvz., Baruch Bush, ir Folger, 2005; Israel, 2010; Klerman ir Klerman, 2015; Gutenbrunner, Wagner, 2016), aprašydami proceso ypatumus, dalyvių vaidmenis, efektyvumo veiksnius, iššūkius ir jų įveikos strategijas. Ne mažai tyrimų atlikta ir tiriant smurtinių konfliktų artimoje aplinkoje mediaciją (pvz., Umbreit, and Greenwood, 2000; Crosland, Liebmann, 2003; Umbreit, Coates, Vos, 2004; Brown, 2007; Liebmann, 2011; Miller, 2011). Buvo tirti tiek nukentėjusieji (pvz., Davis, 2006; Steyn, Lombard, 2013; Dhami, 2015; Charkoudian, Walter, Thomson Eisenberg, 2018 ir kt.), tiek smurtautojai (pvz., Urban, Markway, Crockett, 2011) tiek mediatoriai (pvz., Szmania, 2006; Raines et al., 2016). Straipsnio teorinėje dalyje pasitelkiama daugiausia šių tyrimų įžvalgomis. Kita vertus, atsižvelgiant į kultūrinių veiksnių reikšmingumą, svarbu tirti ir Lietuvoje vykdomos mediacijos ypatumus, jos efektyvumą sąlygojančius veiksnius įtraukiant kuo platesnį tiriamųjų ratą. Tyrimo duomenys, atskleidžiantys mediatorių patirtį vedant smurtinių konfliktų mediaciją, tikėtina, bus naudingi visiems, susiduriantiems su smurtiniais konfliktais ir mediacija, nes teikia informacijos apie patį mediacijos procesą, atkreipia dėmesį į sunkumus, kylančius mediatoriams, pateikia tam tikrų įžvalgų/ patarimų, skatina mąstyti apie situacijos tobulinimo galimybes.

1. Mediacija tarp nusikaltėlio ir nusikaltimo aukos: teorinis pagrindimas

Mediacija tarp nusikaltėlio ir aukos (angl. victim-offender mediation) apibūdinama kaip savanoriškas komunikacijos procesas, kurio metu neutralus, nešališkas mediatorius padeda bendrauti aukai ir nusikaltimą padariusiam asmeniui ieškant sprendimo, atkuriančio emocinę bei materialiai padarytą žalą (Umbreit, 2000, p. 15). Auka bendraudama su nusikaltimą padariusiu asmeniu gali išreikšti savo poreikius ir jausmus, o pažeidėjas turi galimybę prisiimti atsakomybę už padarytus veiksmus (Liebmann, 2011). Pagrindinė mediatoriaus funkcija procese – padėti vesti dialogą paliečiant nusikaltimo emocinę bei informacinę pusę (Umbreit, Coates, Vos, 2004). Šio proceso metu pabrėžiamas būtent komunikacijos tarp šalių reikalingumas, tarpusavio supratimo ir dialogo kūrimas (Urban, Markway, Crockett, 2011; Dhami, 2015). Šalys pačios renkasi, kokio tipo mediaciją nori vykdyti: netiesioginę – nesusitikti ir bendrauti per mediatorių, keistis laiškais, garso ir vaizdo įrašais, ar tiesioginę – susitinkant akis į akį.

Dar mediacija tarp nusikaltėlio ir aukos yra suvokiama kaip *atkuriamojo teisingumo procesas* (Szmania, 2006; Steyn, Lombard, 2013), *atkuriamojo teisingumo modelis* (Uscila, 2011), kuris įtraukia visas šalis (nusikaltimą padariusį asmenį, auką, jų šeimas, visuomenės narius) savanoriškai dalyvauti akis į akį vedamame dialoge. Atkuriamasis teisingumas

suprantamas kaip procesas, kuriame visos šalys, susijusios su konkrečiu nusikaltimu, nutaria bendrai spręsti, kaip pašalinti padarinius ir jų atsiradimą ateityje (Nugent, Umbreit, Wiinamaki ir Paddock, 1999).

Mediacijos metu smurtautojui suteikiama galimybė atsiprašyti nukentėjusio asmens. Nuoširdų atsiprašymą sudaro pasekmių pripažinimas, padarytos žalos įvardinimas (ne tik fizinės, bet ir psichologinės), gailesčio išreiškimas, žalos kompensavimas, žvilgsnis į ateitį (Dhami, 2015). Mediacijos metu nukentėjęs asmuo gali pajausti, jog pažeidėjas gailisi padaryto nusikaltimo, kad buvo įvykdytas teisingumas. Padėjus šalims išspręsti dažniausiai kylančias problemas šeimoje, galima tikėtis darnesnio šeimos santykio ir smurtinio elgesio sumažėjimo ar išnykimo (Rimkus, Motuzaitė, 2014). Nepaisant teigiamų aspektų, smurtinių konfliktų mediacija susiduria su daugybe iššūkių.

Smurtautojai artimoje aplinkoje būna agresyvūs, valdingi, turi žemą savivertę, savikontrolės problemų, yra pavydūs, neturi empatijos (Čėsnienė, Laurinavičius ir Ustinavičiūtė, 2015). Pasaulio sveikatos organizacijos (2017) pateikiami tokie smurtautojų artimoje aplinkoje ypatumai: išsilavinimo stoka, vaikystėje patirtas bei matytas smurtinis elgesys, žalingas psichiką veikiančių medžiagų vartojimas, savikontrolės trūkumas, išugdyta tolerancija smurtui. Smurtauti linkę asmenys turi vizualiai tvirtą figūrą, galimai vizualiai didesnę nosį, išraiškingas akis ir ryškius skruostikaulius, o išsikišęs smakras parodo asmens tvirtumą, lyderystę ir norą valdyti (Rosetree, 2013).

Bendraujant su smurtautoju itin svarbu suvaldyti *smurto rato* veiksnius. L. H. Vasiliauskienės, E. Dirmotaitės ir Z. Vasiliauskaitės (2016) teigimu, smurto ratas turi 3 fazes: 1) įtampos augimas; 2) smurto proveržis; 3) smurtautojo atgailavimas („medaus mėnuo“). Smurto ratas prasideda tuomet, kai smurtautojas, po smurtinio akto, rūpinasi moterimi, yra mylintis ir malonus. Šioje stadijoje, smurtautojas pasidalina savo patirtimi, dažniausiai apie tai, kaip sunku buvo vaikystėje, kad auka užjaustų jį. Smurtautojas dažniausiai nuolat skambina telefonu, rašo žinutes ir prašo pasiaiškinti, kur yra auka ir ką ji veikia – taip jis kontroliuoja auką ir bando ją izoliuoti. Smurtautojas dominuoja poroje, leisdamas vis daugiau laiko su nukentėjusiu asmeniu, jis ima kontroliuoti ir su kuo bendrauja auka, drausti kažkur eiti ar bendrauti. Aukos socialiniai santykiai yra apribojami, taip aukos sunkiai gauna paramą ir pagalbą iš šalies. Kartu su izoliacija seka kitos smurto rūšys: psichologinis ir fizinis (Vasiliauskienė, Dirmotaitė, Vasiliauskaitė, 2016). Mediatorius matydamas šiuos signalus ir turi nukreipti asmenį pagalbai į specialistus, kurie dirba šioje srityje, kad aukai būtų suteikiama visapusiška pagalba.

Randama, kad smurto artimoje aplinkoje situacija dažniau yra susijusi su smurtu prieš moterį. Be to, atskleista, kad smurtą patyrusios moterys nėra linkusios naudotis pagalba: norėdamos gerinti esamą padėtį bando kalbėtis su smurtą naudojančiu asmeniu, bando bėgti iš namų ir slėptis (Michailovič, 2012). I. Michailovič teigia, kad nuolat pasikartojantis smurtas ir tolesnis smurto aukos egzistavimas tokioje santuokoje dažniausiai aiškinama pasyvia smurto aukos pozicija ir susitaikymu su likimu – išmoktu bejėgiškumu (p. 4). Šeimoje patiriamas smurtas moteriai palaipsniui suformuoja įsitikinimą, kad kovoti nėra prasmės, tai nieko nepakeis, kad reikalingos pagalbos ji nesulauks (Hyde-Nolan ir T. Juliao, 2012, p. 13).

Patirtas fizinis smurtas artimoje aplinkoje aukai ilgam palieka ne tik fizinius sužalojimus, bet ir psichologinius (Brown, 2007). Teigiama, kad asmenys patyrę bet kokios rūšies smurtą, yra jautresni, linkę save kaltinti, abejoti savimi bei savęs nekęsti (Miller, 2011). Tokiu atveju, smurtinio nusikaltimo aukos elgesys mediacijoje procese gali būti pasyvus, asmuo gali būti nemotyvuotas, tikėtina, kad bus jaučiamas bejėgiškumas, negatyvios emocijos ir jausmai. Sheikh ir McNamara (2014) teigia, kad bendraujant su auka, patyrusia smurtą, svarbu nekaltinti aukos ir atpažinti kopriklausomybę. Smurtą patyrusios moterys linkusios kaltinti save dėl patirto smurto, jos jaučia nepatogumo jausmą, gėdą, apgailestauja ir jaučia kaltumo jausmą dėl iškviestos policijos ir smurtautojui sukeltų nemalonumų. Šios emocijos labai pinasi su atsakomybės už smurtą artimoje aplinkoje priėmimu sau. Davis (2006) pabrėžia, kad mediatorius gali susidurti su situacija, kai mediacijos metu auka teigia, jog pažeidėjas pasikeitė: jis negeria, elgiasi gražiai ir paslaugiai, atsiprašė ir pažadėjo, kad daugiau tai nesikartos. Toks elgesys yra įprastas aukoms po smurto artimoje aplinkoje atvejo, smurtautojui atsiprašius. Mediatorius turi atpažinti šią fazę ir užduodant klausimus aukai išgryninti problemas, kurios kyla šeimoje, taip padedant aukai pažvelgti į ateitį, kadangi auka šiuo metu yra „medaus mėnesio“ fazėje.

Pasak Brown (2007), smurtą patyrę asmenys į norą padėti gali reaguoti trimis būdais: vengti, išgyventi visišką sustingimą arba nuolat pasikartojančias mintis. *Vengimo etape* bandant susisiekti su auka telefonu ir stengiantis pasiūlyti jai dalyvauti mediacijos procese, galimas neigiamas atsakymas. Svarbu neišsigąsti, o suvokti tai, kad asmuo šiuo metu gali vengti žmonių, vietų ar dalykų, kurie jam primena smurtą, patį smurtavusį asmenį ar situaciją. Svarbu pasiūlyti aukai atvykti pasikalbėti apie dabartinius santykius (jei asmenys toliau gyvena kartu, bendrauja, augina vaikus ir t.t.), o ne praeities įvykius. *Pasikartojančių minčių* etape individai patyrę smurtą artimoje aplinkoje gali miegodami matyti smurtą primenančias scenas, dažnai prisiminti smurto aktą ar bijoti, jog tai gali pasikartoti dar kartą. Brown (2007) teigimu, aukos gali būti išsiblaškiusios, pasimetusios laike ar jausti nuolatinį baimės jausmą. Tokie asmenys dalyvaudami mediacijoje gali būti labiau emocionalūs, nervingi ar kiek pikti. Patariama su tokia mediacijos šalimi bendrauti atsargiai, ramiai ir kuo labiau stengtis suprasti, užjausti ir palaikyti, daryti dažnesnes pertraukas, užtikrinti konfidencialumo principą. Nerekomenduojama leisti aukai prisiminti smurto aktą ir detalizuoti jį. Manoma, kad tuomet smurtą patyręs asmuo išgyvena tas pačias (jau anksčiau patirtas neigiamas emocijas) dar kartą, kas nėra naudinga. *Sustingimo* etape, priešingai, auka gali visiškai nerodyti savo emocijų arba mažai kalbėti. Brown (2007) teigimu, smurtą patyrusios aukos gali stengtis atsiriboti nuo žmonių (netgi nuo tų, kuriuos myli). Jos gali tapti visiškai apatiškos, slėpti emocijas. Tai ženklas, kad auka šiuo metu jaučiasi prastai ir galbūt nereikia tęsti mediacijos, o geriau asmeniui pasiūlyti pagalbą, rekomenduoti specialistą ir pan.

Mediatoriui, vykdant mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais tarp pažeidėjo ir nusikaltimo aukos, svarbu suvaldyti galimą šalių nelygybę procese. Viena šalis procese gali būti dominuojantis smurtautojas – „agresorius“, o kita šalis – auka, kuri yra silpnesnė, priklausoma ir pasyvesnė (Michailovič, 2012). Kontrolė gali pasireikšti itin dideliu dominavimu procese, noru valdyti bendravimą bei psichologiniu spaudimu kitai šaliai (kad ji neatskleistų detalių ar problemų, kylančių jų santykiuose) (Hyde-Nolan, Juliao, 2012).

Tokiu būdu kyla grėsmė dėl mediacijos baigties ir aukos galimybių tinkamai įvertinti siūlymus, apginti save, ieškoti alternatyvių būdų spręsti konfliktą. Mediatoriaus darbas – atpažinti, atkreipti dėmesį ir išlaikyti lygybę tarp šalių.

Dažna smurto artimoje aplinkoje priežastis alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas. Gudžinskienė ir Gedminienė (2011) alkoholį vartojančioje šeimoje apibrėžia keturias pagrindines taisykles: griežtumą, tylėjimą, neigimą ir izoliaciją. Būtent dėl šių taisyklių moteris pamažu tampa kopriklausoma nuo alkoholį vartojančio ir smurtaujančio vyro. Šipelė (2018) teigia, kad kopriklausomos moterys visaip bando gelbėti vyrus nuo alkoholio priklausomybės, stengiasi paslėpti pasekmes, kurios buvo sukeltos pavartojus alkoholį, nepasakoja kitiems apie esamą problemą šeimoje, ilgainiui prisitaiko prie tokio gyvenimo būdo. Aptikus bent kelis iš anksčiau išvardintų signalų, mediatoriui svarbu aiškiai identifikuoti, kad tai galėtų būti kopriklausomybės apraiškos ir tuomet organizuoti individualų susitikimą (susitikti su smurto auka ir smurtautoju atskirai, už uždarų durų).

Matyti, kad smurtautojo ir aukos mediacijos procesas yra sudėtingas dėl dalyvaujančių šalių ypatumų. Mediatorius padeda šalims nagrinėti tarpusavio neišspręstus konfliktus ne tik stengdamasis subalansuoti šalių lygybę, bet ir apsaugoti auką nuo pakartotinės viktimizacijos.

2. Tyrimo metodologija

Siekiant pažinti Lietuvoje praktikuojančių mediatorių patirtį atliktas kokybinis tyrimas pasitelkus fokus grupės metodą. Fokus grupė (arba diskusinė grupė) – organizuotas pokalbis arba diskusija tarp mažos žmonių grupės. Diskusijos metu grupės nariai laisvai išreiškia savo mintis, lengvai laviruojama ir gaunama daugiau informacijos nei yra įprasta (Bryman, 2012). Diskusinės grupės interviu metodika įdomi tuo, kad imamas interviu iš daugiau nei vieno asmens, kurie yra tarpusavyje susiję. Esant optimaliam dalyvių skaičiui (6-10), galima efektyviau diskutuoti norima tema: kiekvienas dalyvis turi laiko išsakyti savo nuomonę, diskusija taip greit neišsisemia. Fokus grupėje moderatorius veda pokalbį tinkama linkme, jį struktūruoja: apibendrina, perfrazuoja, užduoda tinkamus klausimus, pristabdo ir leidžia pasisakyti visiems dalyviams (Luobikienė, 2010). Pasak R. Prakapo ir T. Butvilo (2011), iš pradžių focus grupės narių nuomonės gali skirtis, diskutuojami skirtumai, galiausiai, yra priimami sprendimai, prieinama prie bendros nuomonės, gaunama informacija apie reikalingą reiškinį. Kaip trūkumai nurodomi tokie focus grupės metodo aspektai: nesant dideliam dalyvių skaičiui gali nutikti taip, kad nebus nuomonių įvairovės; grupėje gali išsiskirti vienas aiškus lyderiaujantis asmuo, darantis įtaką kitų dalyvių nuomonei; dėl riboto laiko (diskusija trunkanti apie 1,5 val.) diskusijos dalyvių pasisakymai turi būti ribojami, nes gali pritrūkti laiko išsamiai aptarti probleminį klausimą.

Tyrimo imtis – specialistai (mediatoriai), oficialiai dirbantys įvairių regionų probacijos tarnybose. Vykdyta tikslinė informantų atranka – Lietuvos probacijos tarnyba vienintelė įstaiga Lietuvoje, kuri turi oficialius mediatorius, o šie dirba su smurto artimoje aplinkoje atvejais. Tyrime dalyvavo visi Lietuvos probacijos tarnyboje dirbantys media-

toriai: 7 žmonės (mediatoriai) ir moderatorė (pirmoji straipsnio autorė). Focus grupės dalyvių amžius svyruoja nuo 28 iki 45 metų. Fokus grupė organizuota 2019 m. rugsėjo 25 d. Kauno regiono probacijos tarnybos patalpose. Pokalbio trukmė: 1,5 valandos. Focus grupės diskusija nenukrypo nuo sudaryto plano: prisistatymas; susitikimo tikslo ir svarbos pristatymas; informacija apie tyrimą; gavimas dalyvių sutikimo dalyvauti diskusijoje; tyrimo etikos apibrėžimas (prašoma dalintis ne konfidencialia atvejų informacija, o bendra informacija ir pastebėjimais); apibrėžiamos pokalbio taisyklės; pateikiami diskusiniai klausimai (Kaip vertinate mediacijos galimybę sprendžiant smurtinius konfliktus? Kaip nusprendžiate apie smurtinio atvejo tinkamumą mediacijai? Kurios technikos ypač pagalbios medijuojant smurtinius konfliktus?). Papildomi diskusijos klausimai priklauso nuo eigos, galima nukrypti nuo numatytų klausimų.

Tyrimo metu gauti informantų atsakymai šiame darbe yra nuasmeninti, ir laikantis etikos principo – konfidencialūs. Asmenys, dalyvavę tyrime, laikėsi savanoriškumo principo. Žinant pačio mediacijos proceso principus, tokius kaip konfidencialumas, atrodo, kad gali kilti problemų dėl jo pažeidimų, tačiau mediatorių buvo prašoma interviu metu vertinti tik procesą, savo paties naudotas technikas ir procese iškilusias problemas, o ne atskleisti susitarimo ar diskusijos metu aptartus klausimus su šalimis, šalių vardus ar pavardes, konkrečias konflikto priežastis ar priimtus sprendimus.

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Mediatorių pozicija dėl smurtinių konfliktų mediacijos

Informantai sutaria ir smurtinių konfliktų mediaciją apibūdina kaip emociškai sunkią ir jautrią: *„Aišku, smurtiniuose atvejuose itin daug įtampos, man kaip mediatoriui, ir pačioms šalims iš tikrųjų. Tai nėra paprasta ir lengva. Daug emocijų, išgyvenimų, kartais ir ašarų, pykčio ar liūdesio. Taip jau būna.“*/ *“*Šeimos konfliktuose yra labai daug intymumo. Tai kaip bebūtų... šitą intymumą iškeliant mediacijos būdu aš manau, kad ir pačiam mediatoriui nėra taip lengva“. Be to, ji visada būna tiesioginė – *“O smurtas – negali jis vykti netiesiogiai, kaip per mane perduoti buitinius dalykus? Vienas neneša šiukšlių, o kitas neplauna indų... mediacija yra toks „brain storminimas“, kiekvienas siūlo sprendimus ir sprendžiamasi. Stengiamasi išspręsti, tai visada turi būti tiesiogiai susitinkama. Negalima kitaip...“* ir užtrunkanti (organizuojama daugiau nei viena sesija) (*<...> trunka tikrai ilgai, gali trukti net iki pusės metų. Jei koks atvejis sunkesnis.“*). Žalos atlyginimo konfliktų mediacija, palyginti, yra formali (*„Žala nuobodi, tai formalumas, tau jau aišku, kiek teismas priskyrė, tiek ir mokės žmogus, čia nėra kitokios išeities ar galimybių ką diskutuoti. Nu nebent žinai, dydžius ir per kiek laiko, jei nenustatyta. Tai formalu.“*), vyksta greičiau, gali būti ir netiesioginė (*„Žalos atvejai iš tiesų dažniausiai pas mane būna netiesioginiai <...> Netiesiogiai tai šalys eina į individualius su manimi, skirtingu laiku aišku, ir tada aš tarpininkauju, perduodu vienam ir kitam informaciją apie pasiūlymą, terminus ir dydžius kaip mokės“*).

Kita vertus, tyrimas atskleidė, kad praktikų pozicija dėl smurtinių konfliktų mediacijos yra skirtinga. Esama neigiamos nuostatos – mediacija nėra tinkamas procesas smurti-

niams konfliktams spręsti („*Pagal teoriją, jei imam tą „domestic violance" tą angliška, tai iš vis turėtų nevykti"*). Neigiama pozicija grindžiama proceso organizavimo bei valdymo sunkumų dėl aukų elgesio *(„mano atvejuose būna 2 atsakymai: „su tuo kiaule aš nebegyvensiu ir taikytis nenoriu" arba kitas: „aš gailiuosi, kad aš paskambinau, abu buvom išgėrę, čia kvailai padariau, iškviečiau policiją, nes norėjau jį pagąsdinti. Aš nematau čia prasmės vykdyti mediacijos").*

Tačiau reikia pažymėti, kad neigiama nuostata nesustabdo nuo šio proceso organizavimo – mediacija vis vien vedama. Tiesa, atsiranda išlyga – šeimoje smurtauta pirmą kartą („*šiaip aš tik „pirmakarčius" vykdau" „Turi būti pirmą kartą. Tikrai griežtai tik pirmą kartą, nebent jie nori išsiskirti, tada galiu vykdyti. Bet jei taikosi, tai ne. Nevykdau.")*. Tai yra individualus sprendimas, nes Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos direktoriaus įsakyme „dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo" (2017) III skyriuje, kuriame aprašomi atvejo kriterijai, nėra numatyta, kad mediacija negalima, kai asmuo smurtauja daugiau nei vieną kartą.

Būta ir teigiamos pozicijos dėl smurtinių konfliktų mediacijos. Šios pozicijos turėtojai pabrėžia, kad jei šalys išreiškia norą mediacijai yra galima vykdyti bet kokio pobūdžio atvejį. Teigiamai nuostatai pagrįsti vartoti tokie motyvuojantys argumentai:

- smurtaujantys asmenys mokomi spręsti konfliktus taikiau („*kartais tai, žinai, kaip prevencinė priemonė veikia. Tarkim mediacija, smurto artimoje aplinkoje atvejis ir tu žiūri, kad jau ten po valandos su virš, jie ten klausia vienas kito: tai ko tu norėtum? Ko tau reiktų? Galvoji: nu vau. Jūs čia neklykiat vienas ant kito, bet iš tikrųjų klausiat, ko kitas nori. Toks, kad ir minimaliai, bet parodai jiems, kad galima vienas kitą išklausyti... Galima čia nerėkti vienas ant kito, kur patys nesupranta dėl ko rėkia"*).
- Padedama aukai ir smurtautojui kurti ateities santykius, „*...didžioji dalis probacijos atvejų ir esančių porų gyvena toliau... realiai, jeigu jų konfliktas neišspręstas ir eina su jais šalia, jeigu jie nepriima tam tikrų sprendimų, kurie gali būti priimami mediacijos metu, t.y. gydytis nuo alkoholio vartojimo, lankytis pas specialistus, psichologus, priimti kažkokius savo šeimoje sprendimus, įsivesti taisykles, kalbėtis apie problemas ir atrasti tam laiką. Nežinau, bet kas, ką jie iškomunikuoja. Tai ne tam, kad sutaikyti, nes jie greičiausiai susitaikė jau anksčiau, o tam, kad išspręsti ir kažką nutarti"*.
- Padedama aukai ir smurtautojui taikiai aptarti atskirus ginčytinus aspektus, kylančius jų skyrybų atvejais („*smurto atvejais, mes ne visada norim juos sutaikyti. Mes norim padėti jiems išsiskirti gražiai ir taikiai, ar kažką išsidalinti, ar dėl vaikų susitarti... Va šitoj vietoj mediaciją, aš matau.*"). Teigiama nuostata, matyt, turi įtakos tam, kad neskaičiuojama, kiek kartų vykdytas smurtas šeimoje. Vadinasi, šeimos smurtinių konfliktų mediacija vykdoma ir tada, kai poros siekia tęsti gyvenimą kartu, ir tada, kai jos nusprendžia skirtis.

Motyvuojančiu faktoriumi laikytina ir pagalbos smurto aukai įžvalga. Interviu metu akcentuotas individualių pokalbių su auka reikšmingumas/ naudingumas. Teigta, kad būtent dėl mediacijos aukai atsiranda kelias iš esmės spręsti konfliktą, nes „*nei vienas iš*

asmenų dirbančių su byla neįtraukia nukentėjusiojo asmens ir konflikto nesprendžia iš esmės“. Vienas informantas apibūdino šią komunikacijos svarbą taip: „*noriu pabrėžti, kad labai svarbu kviestis ir tą nukentėjusį asmenį ir galbūt taikyti terapinę mediaciją, jeigu to reikia. Plius mes galime sužinoti kaip jaučiasi jų vaikai, visi kiti su konfliktu susiję asmenys... Kas toliau, kas bus su jais? Jie matė, nematė to konflikto? Ar tai juos paveikė...*“. Atviras pokalbis su auka leidžia mediatoriui priimti sprendimą, ar vykdyti mediaciją, ar / į ką nukreipti asmenis dėl papildomos pagalbos. Motyvuojančiu veiksniu laikytinas ir besąlyginis *tikėjimas mediacija* – „*mediacija yra vienintelis būdas pasikalbėti ir pabandyti savo konfliktą spręsti iš tikrųjų*“.

Duomenys parodė, kad mediatorių pozicija gali būti ne tik negatyvi arba pozityvi, bet ir neutrali – mediatorė akcentavo, kad kiekvieną atvejį vertinanti atskirai, o jo tinkamumą sprendžia tik gavus atvejį ir susipažinus su byla. Mokslinėje literatūroje tokia nuostata įvardijama kaip veiksmingiausia (Crosland, Liebmann, 2003). Svarbu yra neturėti išankstinio nusistatymo apie pačių atvejų tinkamumą, nes tinkamumą nulemia konflikto šalys, jų noras dalyvauti procese, o ne mediatorius. Pasak Liebmann (2011), mediaciją galima taikyti itin sunkiais atvejais (vagystės, įsilaužimai, pagrobimai, agresyvūs užpuolimai ir seksualiniai nusikaltimai, smurtas artimoje aplinkoje). Svarbiausias rodiklis yra tai, kad šalys pačios išreikštų norą ir poreikį taikyti mediaciją, taip pat būtų aiškiai identifikuojamos ir su jomis būtų galima susisiekti, kadangi mediacija, procese dalyvaujant vienai šaliai – negalima. Apibendrinant tenka pažymėti, kad praktikoje sunku atsiriboti nuo vertinimo (nuostatos). Rekomendaciją – vengti išankstinio nusistatymo apie atvejų tinkamumą – nėra lengva realizuoti, juolab kad remiamasi patirtimi, kuri esanti tiek teigiama, tiek neigiama.

3.2. Medijuotinų smurtinių konfliktų atvejų atrankos kriterijai

Norint taikyti mediaciją tarp nusikaltėlio ir aukos smurto artimoje aplinkoje atvejais būtina, kad atvejis atitiktų šiuos *reikalavimus* (Dhami, 2015): 1) nusikaltimą padaręs asmuo turi jausti atsakomybės jausmą dėl padaryto nusikaltimo; 2) šalys turi suvokti nusikaltimo sukeltą realią žalą visoms ginčo šalims; 3) reiškiamas gailestis dėl nusikalstamos veikos; 4) šalys turi norėti susitaikyti. Nuodugniai ir atsakingai vykdant atvejų tinkamumo analizę, išsilavinusiems ir tinkamą kvalifikaciją turintiems mediatoriams, mediacija galima net ir smurtinio pobūdžio atvejais (Michailovič ir kt., 2014).

Atranką, medijuotinas atvejis ar ne, atlieka kiekvienas mediatorius. Tyrimo metu mediatoriai vardino, kokie kriterijai jiems yra reikšmingi priskiriant atvejį mediacijai. Jie yra tokie:

- šalys visiškai (ar bent dalinai) pripažįsta problemas. Informantų teigimu, svarbu, kad mediacijoje dalyvaujantys asmenys suvoktų esamas problemas šeimoje, gebėtų jas išgryninti ir pripažinti („*Aš galvoju, kad pradžioj turi pripažinti, kad yra problemos, ar bėdos kažkokios jų šeimoje, kad kažkas negerai ir yra spręstino. Tik tada galima vykdyti.*“).
- Šalys savanoriškai sutinka dalyvauti procese. Informantų akcentuota, kad svarbu, jog šalys išreikštų norą dalyvauti procese, negalima šalių versti dalyvauti media-

cijoje („*Pirmiausia tai turi norėti, kaip ir sakiau, savanoriškai. O tada realiai būtų galima vykdyti bet kokį atvejį...*“).

- Šalys nereiškia agresyvumo („*Aišku, turi aiškiai matytis, kad žmogus neturi neigiamų ir agresyvių bruožų, negali būti pavojingas*“). Interviu metu buvo pabrėžta, kad atvejo negalima medijuoti, kuomet pažeidėjas jau individualių susitikimų metu reiškia agresiją, elgiasi nepagarbiai, turi neigiamas nuostatas į moteris ir pan. („*šiaip dažniausiai jei taip apie smurtautoją kalbant, tai jis smurtauja jau prieš mane... dar tik atėjęs. Nes jeigu jis yra smurtininkas moterų srityje, tai jis smurtauja prieš mane jau atėjęs*“ / „*Praktikoj yra buvę, kai rėkia, rodo savo kontrolę, ir net gi turi labai įdomių asmenybės bruožų. Tokių neįprastų.*“ / „*Atsisėdęs kaip nors neverbaline kalba parodo. Nu pavyzdžiui, pirštus laužo prieš mane, kumščius suspaudžia, agresyvią išraišką nutaiko ir pan.*“.

Pažymėtina, kad mediatoriai išskyrė panašius bruožus, kokie yra nurodyti Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos direktorius įsakyme „dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo“ (2017). Pagal šiuos bruožus specialistai turėtų atrinkti tinkamus atvejus mediacijai. Keli iš šių bruožų sutampa: pirmiausia, nusikaltimą padaręs asmuo pripažįsta padaręs nusikalstamą veiką, neneigia konflikto ir nori spręsti problemas. Antra, abi šalys turi savanoriškai sutikti dalyvauti procese. Trečia, nusikaltimą padaręs asmuo neturi turėti agresyvaus asmens bruožų. Praktikai nekalbėjo apie dokumente įvardijamą kriterijų „šalys neturi turėti psichikos sveikatos sutrikimų“. Kita vertus, informantai atskleidė ir tris subjektyvius kriterijus, neminimus dokumente:

- asmuo individualiame susitikime elgiasi nenuspėjamai – kelių informantų akcentuotas kraštutinumų buvimas, kuomet asmuo „*nu tai... įžeidinėja. Arba būna per daug malonus. Tada irgi jau žinai, kad gali būti bėdų, kurių nenori sakyti, slepia*“.
- Asmuo visai neturi arba turi labai silpnus komunikacijos įgūdžius –„*aš tai vis tiek akcentuočiau tai, kad vis tiek yra „mūsų publika“. Daugeliu atveju tiesiog tai yra asocialios šeimos, asmenybės, kurios absoliučiai neturi bendravimo įgūdžių. Kartais vien dėl to jų namuose egzistuoja smurtas, tada irgi manau, kad ne mediacija jiems reikalinga, o kažkokie kursai.*“.
- Ankstesnė pagalba buvo neveiksmiga – „*man skambino iš xxx. Sako yra šeima, jie nesutaria, žodžiu, buvo panaudotas smurtas. Ten lyg ir du vaikai yra, seneliai įtraukti, vaikų teisės. Bet sako: išnaudota viskas: ir tėvystės kursai, ir psichologas, ir programos ir t.t., nu tai skambinam jums. Ir aš neėmiau, žinokit*“.

Prieš tai minėtas principas – savanoriškumas. Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad neatsižvelgiant į šį principą, galima turėti liūdnų pasekmių. Vienas iš tyrime dalyvavusių informantų, pasidalino nesėkmės istorija, kuomet ***nebuvo laikytasi savanoriškumo principo***. Nukreipus smurto artimoje aplinkoje atvejį, mediatorius visgi vykdė atvejį, nepaisant to, kad šalys ne itin įsitraukė į procesą, neigė problemas ir kitais signalais nurodė, kad nenori dalyvauti procese („*su tuo nesėkmingu... Man net gėda labai. Su juo aš tiesiog vaidinau „viską žinantį žmogų“.. supranti ką turiu omeny? Tai reiškia, kad aš tiesiog neva geriau už juos žinojau, ko jų šeimai reikia. Nors atrodo tik padėti jiems norėjau, žinai, kad būtų tik geriau. Tačiau tai nebuvo geras sprendimas. Ne to šalims reikia. Va kodėl*

privaloma laikytis visų principų mediacijos. Griežtai laikytis“). Neatsižvelgimas į konkretų atvejį, dalyvaujančius asmenis ir jų poreikius, gali padaryti žalos. Informantas rekomenduoja atvejų nevykdyti tuomet, kada šalys neigia problemas arba kitais ženklais rodo, jog nenori dalyvauti mediacijos procese.

Atvejo vertinimas dėl tinkamumo mediacijai vyksta individualiai kalbantis su smurtinio konflikto dalyviais. Tada ir galima pamatyti bendravimo taktikas, pasitelkiamas bendraujant ir skatinant aukos bendravimą. Kita vertus, praktikų pažymėta, kad neretai jų aukos pasirodo dviejose vaidmenyse: smurtautojo ir aukos. Teigiama, kad yra atvejų, kuomet abi konflikto šalys alkoholį vartoja kartu, abi yra probacijos tarnybos įskaitoje, yra smurtavusios viena prieš kitą. Mediatoriai tai įžvelgia kaip didelę problemą. Diskusijos metu pateiktas toks pavyzdys: „*tai geriausia dabar... pas pareigūnę, va su kuria sėdžiu kartu. Vyras nuteistas, nes mušė savo žmoną, o žmona nuteista – nes mušė savo dukrą. Tas pats čia buvo. Jisai jai davė dėl to, kad ji mušė dukrą. Ir va dabar jie čia…“.* Manoma, kad tai gali būti kaip šeimos specifika.

3.3. Mediacijos vedimo taktikos, pasitelktinos sprendžiant smurtinius konfliktus

Vykdant mediacijos procesą dėl smurto artimoje aplinkoje, mediatoriui tenka įveikti šio proceso iššūkius. Mediatorius, turi mokėti įvairių technikų, būdų, rasti prie kiekvieno asmens priėjimą ir užmegzti ryšį, kad dialogas tarp šalių sėkmingai vyktų. Sėkmingų rezultatų padeda pasiekti: aktyvus klausymasis, jausmų atspindėjimas, šalių padrąsinimas ir paskatinimas, pauzės, atviri klausimai, artimo asmens įtraukimas, kalbėjimas per „Aš“, individualūs susitikimai ir struktūrizavimas. Pasak praktikų, smurtinių konfliktų mediacijoje šias technikas naudoti svarbu (vieną ar kelias, priklauso nuo atvejų ir šalių). Paprašyti rekomenduoti technikas, naudotinas smurtinių konfliktų mediacijoje, informantų akcentuotos trys: individualūs pokalbiai, pakvietimas į sesiją artimų žmonių, refleksijos.

Individualūs susitikimai *„privalomai manau. Aš siūlyčiau aišku, atsižvelgti į konflikto pobūdį ir laiko sąnaudas, kokias turite, bet šiaip individualūs susitikimai sukuria santykį, mediatoriaus ir konflikto pusių. Tai reiškia, kad įvyksta tam tikras atsiskleidimas.“* Informantų nuomone, individualūs susitikimai yra naudingi tuo, kad leidžia geriau pažinti žmones, kurie jų metu labiau atsiskleidžia, tampa atviresni ir pasako informaciją, kurios galbūt nebūtų pasakę iš karto organizuojant bendrą diskusiją („*Ne visiems lengva į akis iš karto išsakyti problemas, o kai pasako man, pasidaro lengviau, tada ir galiu skatinti, motyvuoti atskleisti problemas ir susitikus bendrai. O jei ir nenori pasakyti bendro metu, kartais nutinka taip, kad išgrynina kita šalis ir tos problemos sutampa. Čia labai puikus dalykas. O ir šiaip tai padeda nustatyti lygiavertiškumo klausimą*. Kas mediacijoje labai *svarbu“).* Vienas iš tyrime dalyvavusių asmenų šios technikos reikšmę iliustravo nepavykusia (nutraukta) mediacija, kuomet judant link susitarimo ir palietus nemalonią temą, viena iš šalių išbėgo iš mediacijos proceso. „*A*š manau, kad dėl to, *jog individualių nepasidariau... būčiau padaręs, būčiau jau žinojęs, kad pas juos ta neištikimybė yra viena iš problemų. Po to karto, individualus susitikimai būtiniausias dalykas, niekada neinu į mediaciją be jų“.*

Tyrime dalyvavusių specialistų nuomone, smurtinius konfliktus medijuoti gali padėti mediacijos dalyvių **artimi žmonės**. Mediatorių teigimu, tai naudinga, kadangi artimo asmens (tėvo, vyro, brolio, vaiko ir t.t) buvimas, sušvelnina esamą atmosferą, šalys palankiau vertina procesą, yra drąsesnės ir labiau pasitiki mediacijos procesu. Artimo asmens buvimas veikia teigiamai – žmonės lengviau ima kalbėti, dalintis išgyvenimais. Komunikacija tarp šalių ir mediatoriaus vyksta sklandžiau. Vienas iš informantų dalinosi savo sėkmingos mediacijos istorija, kurioje artimojo asmens įtraukimas buvo sėkmingiausia mediatoriaus technika: „*<...>, tas tėtis toks pagalbininkas man buvo... <...>. Jis jas abi pažįsta, žino, kiekvienos silpnąsias vietas. Manau, kad įtraukti artimąjį yra labai naudingas dalykas. Aišku tikrai labai padėjo, kad mes užmezgėm kontaktą, tiek su mama, tiek su dukra. Mes darydavom per mėnesį tris susitikimus: vieną bendrą ir tada du atskirus, su kiekviena po vieną. Žinok, net negalvojau, kad taip padeda. Bet iš tikrųjų, tas kontaktas buvo labai artimas, jos pradėjo pasitikėti manimi ir viena kita.*“

Be to, ši taktika gelbsti užtikrinant lygių galimybių/ galių principą: „*...būtų lygios, nes sunku medijuoti, kai viena stipresnė pusė yra. Jei nelygios ir labai nori dalyvauti tai paprašau, kad atsivestų palaikymą, ten kokį savo psichologą atsiveda ar tėvą, mamą, draugą...*“.

Focus grupės dalyvių diskutuota dėl **refleksijos**, kuri, pasak vienų informantų, yra būtinybė, o kitiems visai nėra reikalinga: „*darydavau su kolege, tačiau – nežinau, man nelabai reikia. Aš turiu tokią savybę, kad pamirštu, negalvoju apie tuos atvejus, juos palieku už durų ir nesinešu namo. Man tų refleksijų nereikia. Va kartais jei sunkiau, kitiems mediatoriams parašau ar paskambinu, bet šiaip uždarau mediacijos duris ir pamirštu visas emocijas ir viską*“. Oponuojančių mediatorių teigimu, refleksijos reikalingos tuomet, kada yra sunkiau pamiršti atvejus. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad mediatoriai refleksijas daro skirtingu ir sau tinkamu formatu:

- aptaria patirtį su kitais mediatoriais, kolegomis („*su kolege darydavom tokius aptarimus, kas pasisekė ir kas ne. Aišku dabar tą daryti kiek sunkiau, tačiau irgi pasikalbame, aš jai papasakoju kaip jaučiuosi po mediacijų, kas manau, kad pavyko, ir priešingai. Paprašau kažkokių patarimų, jei reikia. Aš naudą iš to matau, todėl ir mėgstu jas daryti, čia sau padedi ir pasižiūri, kur galėtum patobulėti*.“ Tokio pobūdžio refleksijos padeda analizuoti patirtį ir savo veiksmus mediacijos procese, kas duoda naudą. Kadangi Lietuvos probacijos tarnyboje yra ir specialistų, teikiančių psichologinę pagalbą, pokalbis su jais padeda susidėlioti mintis dėl įvykusios mediacijos („*turiu kur išsiventiliuoti. Sėdžiu tarp dviejų psichologių. Bendrauju su jomis, jeigu kažkas sunkiau – pasidalinu su jomis*“).
- Grįžtamasis ryšys iš mediacijos šalių. Viena iš specialisčių teigė, kad labai naudinga gauti grįžtamąjį ryšį ir iš pačių šalių, tačiau įvardina ir sąlygą – šalys turi gebėti reflektuoti: „*iš tikrųjų negerai sakyt, bet turi būt gana aukšto intelekto lygio žmonės, kad jie galėtų reflektuoti savo nesekmę. Ir iš to reflektavimo pereiti į augimo momentą. Kad mums tas netinka, bet norim išbandyti dar kažką.*“. Ne visi mediacijoje dalyvaujantys asmenys yra pajėgūs analizuoti.
- Ko-mediacija („*turėjau kolegę anksčiau, tai tik ko-mediacijas ir vesdavom. Aš pastebėjau, kad tai teikia didesnę naudą. Mes dvi galėdavom pastebėti neverbalinę kalbą, užfiksuoti dalykų ir panašiai. Būna kartais, kad aš kažkam nepatinku, tikiu,*

kad yra toks dalykas, kad vienus žmones mes traukiam ir mums patinka, o kitiems jaučiame antipatiją ir panašiai. Tai ko-mediacija labai į naudą.". Įdomus požiūris yra tai, šalims gali nepatikti mediatorė, tad ko-mediacija yra naudinga išeitis iš tokios nemalonios padėties.

Šie reflesijos būdai pristatomi ir teorinėje medžiagoje (Hill, 2019). Tačiau nei vienas mediatorius neišgrynino refleksijos kaip konspektų darymo, kuris, anot Hill, labai veiksmingas ir lengvai organizuojamas. Įdomu, kad panašius rezultatus pateikia ir L. Charkoudian, J. L. Walter ir d. T. Thomson Eisenberg (2018), tyrę mediacijoje dalyvavusius asmenis apie mediacijos efektyvumą ir mediatoriaus naudojamas technikas procese. Tiriamieji išskyrė, kad efektyviausios mediatoriaus naudojamos strategijos yra *individualių susitikimų organizavimas*, kurie nuima įtampą, mediatoriaus perduodamos *refleksijos šalims*, o taip pat, mediatoriaus *skatinimas* dalyviams *siūlyti sprendimus.*

Anot S. S. Raine ir Y. Choi (2016), *individualių pokalbių* organizavimas naudingas, nes šalys gali emociškai atsipalaiduoti, o tap pat jų metu šalys yra mokomos konstruktyviai išreikšti savo emocijas bei suprasti vienas kito emocijas, kadangi mediatorius jas įvardina. Be to, individualių susitikimų metu konkrečiai identifikuojami poreikiai ir interesai, padedama susikoncentruoti į norimą rezultatą, į ateitį ir šalių santykius. Pasak Israel (2010), šie susitikimai yra vienas iš svarbiausių mediacijos privalumų, kadangi po jų šalys labiau pasitiki mediatoriumi, išgrynina problemas atviriau nei tai darytų bendrame susitikime.

Išvados

2014-2016 m. vykdyta projektine veikla „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)" iniciavo mediatorių etatų įsteigimą Lietuvos probacijos tarnyboje. Specialistai vykdo ir smurtinių konfliktų mediaciją, kai siekiama padėti spręsti tarpusavio problemas artimoje aplinkoje smurtavusiam asmeniui ir jo aukai. Darbinė veikla nuo projektinės skiriasi tuo, kad sesijos nebevykdomos ko-mediacijos būdu.

Tyrimo metu išryškėjo skirtingi mediatorių požiūriai į mediacijos taikymą smurto artimoje aplinkoje atvejais: negatyvus, neutralus ir pozityvus. Negatyvi nuostata „koreliuoja" su proceso nevykdymu pasikartotino smurto atveju, neutrali – su dėmesingumu atrenkant atvejį mediacijai, pozityvi – su „tikėjimu" mediacija – kad jos metu galima mokytis bendrauti, kad jos metu galima iš esmės pažinti problemą. Informantai akcentavo mediacijos reikšmę tada, kai smurtautojas ir auka po smurto atvejo lieka gyventi kartu ir kai šalys skiriasi (dėl vaikų išlaikymo, turto dalybų).

Informantų nuomone, smurtinių konfliktų mediacijos iššūkis sietinas su jos dalyvių specifiškumu: smurtautojas yra agresyvus, auka taip pat gali būti linkusi smurtauti, dalyvis(-iai) stokoja komunikacinių gebėjimų, socialinių įgūdžių. Šie smurtinio konflikto dalyvių ypatumai o taip pat jų elgesys ((ne)pripažįsta problemą, (ne)nori apie ją kalbėtis dalyvaujant mediatoriui) yra kriterijai, kuriuos mediatoriai vertina prieš inicijuodami procesą.

Mediatoriai teigė, kad realizuojant smurtinių konfliktų mediaciją labiausiai veiksmingos taktikos yra individualūs pokalbiai ir įtraukimas į procesą artimų žmonių (kas atitinka atkuriamojo teisingumo modelio sampratą). O patiems mediatoriams pataria taikyti ko-

mediaciją arba refleksijas (pokalbis su kolega mediatoriumi, pokalbis su kolega psichologu, pokalbis apie efektyvumą su mediacijos šalimis), nes smurtinių konfliktų mediacija paprastai būna emocionali, jautri, ilga.

Tyrimo duomenys leidžia pritarti pozicijai, kad nuodugniai ir atsakingai vykdant atvejų tinkamumo analizę, mediacija galima net ir smurtinio pobūdžio atvejais. Kita vertus, tyrimo duomenys iliustruoja ir pagalbos mediatoriams gaires. Remiantis informantais, ko-mediacijos galimybė, aiškiau apibrėžti kriterijai ir tarpusavyje išdiskutuotas sutarimas dėl atvejų tinkamumo mediacijai, refleksijų su kolegomis galimybė, pasidalinimas gerąja patirtimi dėl mediacijos taktikų efektyvumo – palengvintų jų emociškai sudėtingą darbą ir leistų tikėtis didesnio jo efektyvumo.

Literatūra

Baruch Bush, R.A., & Folger, J. P. (2005). *The promise of mediation: the transformative approach to conflict*. San Francisco: Jossey-Bass.

Brown., S. L. (2007). *Councelling victims of violence: A handbook for helping professionals*. Canada: Hunter House Inc.

Bryman, A. (2012). *Social research methods*. New York: Oxford university press.

Charkoudian, L., Walker, L. J., & Thompson Eisenberg, D. (2018). What works in custody mediation? Effectiveness of various mediator behaviours. *Family court review*, 56 (4), 544-571.

Čėsnienė, I., Laurinavičius, A., & Ustinavičiūtė, L. (2015). Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas Lietuvoje: esama situacija ir raidos tendencijos. *Kriminologijos studijos*, 3, 59-81.

Crosland, P., & Liebmann, M. (2003). *40 cases. Restorative justice and Victim-Offender-mediation*. Bristol: Mediation UK. Prieiga internete: http://restorativejustice.pbworks.com/f/40_cases_final.pdf

Davis, A. (2006). Mediating cases involving domestic violence: solution or setback? *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 10 (14), 253-281. Prieiga internete: https://cardozojcr.com/vol8no1/CAC101.pdf

Dhami, K. M. (2015). Effects of victim's response to an offender's apology: When the victim becomes the bad guy. *Europian Journal of Social Psychology,* 46, 110-123.

Giedrytė-Mačiulienė, R., & Venckevičienė, J. (2016). Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2, 69-87.

Gudžinskienė, V., & Gedminienė, R. (2011). Alkoholizmo kaip šeimos ligos samprata. *Socialinis ugdymas*, 14 (25), 45-51.

Gutenbrunner, L., & Wagner, U. (2016). Perspective-Taking Techniques in the mediation of intergroup conflict. American Psychological association. *Peace and Conflict: Journal of peace psichology*, 22 (4), 298-305.

Hill, D. F. (2019). *Mediator Best Practice: Reflection.* CCR: Center for conflict resolution. Prieiga internete <https://www.ccrchicago.org/blog/mediator-best-practice-reflection>

Hyde-Nolan, M. E., & Juliao, T. (2012). Theoretical Basis for Family Violence. In R.S. Fife, & S. Scharger, *Family Violence: What Health Care Providers Need to Know* (p.5-21). Ontario: Jones and Bartlett Learning.

Israel, L. (2010). *To caucus or not to caucus – thats is the question*. Prieiga internete: https://www.mediate.com/articles/israelL13.cfm

Klerman, D., & Klerman, L. (2015). Inside the Caucus: An Empirical Analysis of Mediation from Within. *Journal of Empirical Legal Studies*, 12 (4), 686-715.

Liebmann, M. (2011). *Mediation in context*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, p. 126-143.

Lietuvos statistikos departamentas (2019). Smurto artimoje aplinkoje statistika. Prieiga internete: https://osp.stat.gov.lt/naujienos?articleId=6104470

Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas 2011 m. gegužės 26 d. XI-1425 (2011). Vilnius. Prieiga internete: https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/90158/103760/F609271270/LTU9015 8_Lithuanian.pdf 66.

Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas 2011 m. gruodžio 22 d. XI-1860. Prieiga internete: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415894

Luobikienė I. (2010). *Sociologinių tyrimų metodika*. Mokomoji knyga. Kaunas: KTU.

Michailovič., I. (2012). Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė*, 82, 26-40.

Michailovič, I., Bikelis, S., Čepas, A., Dobrynina, M., Simaitis, R., Šneideris, D., Uselė, L., & Venckevičienė, J. (2014). *Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija.* Vilnius: Lietuvos teisės institutas.

Miller, S. L. (2011). *After the Crime: The Power of Restorative Justice Dialogues Between Victims and Violent Offenders*. New York and London: New York university press.

Nugent, W. R., Umbreit, M. S., Wiinamaki, L., & Paddock, J. (1999). Participation in victim-offender mediation reduces recidivism. *Voma connections, 3,* Summer, 1-11.

Prakapas, R., & Butvilas, T. (2011). *Mokslinio tiriamojo darbo logografika studijoms*. Mokomasis leidinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Raines, S., Choi, Y., Johnson, J., & Coker, K. (2016). Safety, satisfaction, and settlement in domestic relations mediations: new findings. *Family Court Review*, 54 (4), 603-619.

Rimkus, V., & Motuzaitė, A. (2014). Socialinės pagalbos galimybės artimoje aplinkoje smurtaujančiam vyrui. *Tiltai*, 3, 71-89.

Sheikh. S., & McNamara, M. E. (2014). Insights from Self-blame and Victim Blaming. *Psychological Inquiry*, 25 (2), 241-244. Doi: 10.1080/1047840X.2014.904138

Šipelė, N. (2018). *Alkoholizmu sergančiųjų žmonos: kasdieniai išgyvenimo būdai pagalbos ieškojimo procese.* Magistrinis darbas. Kaunas: KTU. Prieiga internete: https://eltalpykla.vdu.lt/handle/1/36303

Steyn, F., & Lombard, A. (2013). Victims' experiences of restorative mediation: A developmental social work perspective. *Social Work*, 49 (3), 332-353.

Szmania, J. S. (2006). Mediators' communication in victim offender mediation/dialogue involving crimes of severe violence: an analysis of opening statements. *Conflict Resolution Quarterly,* 24 (1), 111-127. DOI: 10.1002/crq.161 111-127

Umbreit, S.M., & Greenwood, J. (2000). *Guidelines for victim-sensitive victim-offender mediation: restorative justice through dialogue.* Minnesota: Center for Restorative Justice & Peacemaking.

Umbreit, S. M., Coates, B. R., & Vos, B. (2004). Victim-Offender mediation: three decades of practice and research. *Conflict Resolution Quarterly*, 22, 1-2, 279-303.

Urban, S. L., Markway, J., & Crockett, K. (2011). Evaluating Victim-Offender dialogue (VOD) for serious cases using Ubreit's 2001 Handbook: A case study. *Conflict Resolution Quarterly,* 29 (1), 3-23.

Uscila, R. (2007). Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. *Pedagogika,* 92-98.

Uscila, R. (2001). Nusiklatimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai. *Jurisprudencija*, 20 (12), 74-84.

Uscila, R. (2005). *Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimo aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje.* Mokslinis – metodinis leidinys. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.

Vasiliauskienė, H. L., Dirmotaitė, E., & Vasiliauskaitė, Z. (2016). *Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams*. Vilnius: Vilniaus Moterų namai.

MEDIATION OF DOMESTIC VIOLENCE CASES BETWEEN VICTIM AND OFFENDER: THE EXPERIENCE OF MEDIATORS

Arneta Klasinskaitė
Lithuanian Probation Service

Assoc. Prof. Dr. Gražina Čiuladienė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

In many parts of the world, mediation process is used to resolve cases of damage compensation and other non-violent cases. The opposite position is taken in Lithuania: according to Lithuanian Probation service statistic data – 245 cases of domestic violence were referred to mediation in 2018. The study investigates both innovative and relevant topic, as the mediation process between victim and offender is relatively new process in Lithuania. From a practical point of view, the relevance of the topic is that in Lithuania assistance to victim and offender is usually conducted separately, which does not mean that conflicts and problems in the family are resolved. In this case, both parties to the conflict denied the opportunity to analyze their conflict, communicate with each other in a constructive manner and seek out the causes of the conflict or develop positive relationship in the future. Without removing unpleasant emotions, analyzing emerging conflicts and identifying the causes of the conflict, domestic violence can recur. All investigations related to mediation cases of domestic violence in the Lithuanian Probation service were carried out during the implementation of the project (2014-2016), which had initiated the mediation process in Lithuania. There is only a few literature and research specifically on the topic of domestic violence in mediation, and the need for this process is due to the high number of such cases in Probation service. There is a few information sources on the development of professionals and the success of the mediation process. The main questions are: do probation officers refer suitable cases for mediation? Are reached agreements through the mediation of domestic violence cases is in the immediate environment? What are the biggest challenges of mediating domestic violence cases? How mediators could be more effective in the process? The investigation has been initiated with these problematic issues, so the main object is mediation peculiarities of domestic violence between victim and offender in Lithuanian Probation service. The aim of the study is to analyze mediators' experience in mediating issues between victim and offender. Focus group discussion with mediators was implemented. Content analysis of the results revealed that there are different attitudes toward victim – offender mediation between mediators. However, practitioners do believe that the process is useful and important especially for the victim. Assessing the case suitability for mediation mediators rely on their impression of the aggressor, and they apply all the principles of mediation (ex. parties' willingness etc.). According to mediators' opinion the most helpful tactics are such as individual meetings, inviting to the session of those related persons, having the reflection.

The result might be useful for teachers and students of conflict management and alternative dispute resolution (mediation, negotiation). Also, for probation service mediators and officers who directly works with victims and offenders, as well as social workers, crisis center workers and for professionals who are working with families.

Keywords: *victim, offender, mediation.*

Araneta Klasinskaitė, mediatorė, Lietuvos probacijos tarnyba, Vilniaus regiono skyrius. Mokslinių tyrimų kryptys: konfliktų sprendima, ADR, meditacija.

Arneta Klasinskaitė, mediator, Lithuanian Probation Service, Vilnius regional department. Research areas: conflic management, ADR, mediation.

Gražina Čiuladienė, socialinių mokslų (Edukologija 07S) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: konfliktų sprendimas ir valdymas, tarpultūrinė komunikacija.

Gražina Čiuladienė, Doctor of Social Sciences (Education Science 07S), Associate Professor, Mykolas Romeris University, Institute of Educational Science and Social Work. Research areas: conflict resolution and management, intercultural communication.